

Mateusz Kalita*, Agnieszka Kukulka**, Barbara Szpunar***, Andrzej Szpunar****

Materiały wczesnoneolityczne ze stanowiska Biesiadki 16, gm. Gnojnik

The Early Neolithic materials from the site Biesiadki 16, commune Gnojnik

This article presents the results of research and rescue excavations at the site No. 16 in Biesiadki, com. Gnojnik, located in the Wiśnicz Foothills. This region is strongly associated with the Early Neolithic settlement occupying the region between the Dunajec and Uswica rivers. In the course of excavations, numerous ceramic and stone materials were acquired. In order to determine the chronology of the artefacts, technological, stylistic and morphological analyses were used, which allowed the researchers to assign the collected finds to the communities of the Linear Pottery culture, Malice culture and Bükk culture.

KEY WORDS: Neolithic, Linear Pottery culture, Malice culture, Bükk culture, Wiśnicz Foothills, settlement

Submission: 10.03.2016; acceptance: 20.09.2016

WPROWADZENIE

Stanowisko nr 16 w Biesiadkach, gm. Gnojnik zostało zarejestrowane w trakcie prospekcji powierzchniowej przeprowadzonej w październiku 1994 roku na obszarze AZP nr 106 – 63 przez Andrzeja Ceterę i Jerzego Okońskiego (ryc. 1). Zebrano wówczas materiały wczesnych kultur neolitycznych w postaci fragmentów naczyń ceramicznych oraz wyrobów kamiennych. W pierwszej połowie września 2006 roku na terenie stanowiska rozpoczęto inwestycję związaną z budową gminnej sieci wodociągowej bez wcześniejszego zgłoszenia przez inwestora do Urzędu Ochrony Zabytków. Dzięki interwencji prof. Pawła Valde-Nowaka (Uniwersytet Jagielloński), Dział Archeologii Muzeum Okręgowego w Tarnowie przeprowadził tam badania ratownicze pod kierownictwem Andrzeja Szpunara.

Interwencyjny charakter badań oraz wyjątkowo krótki termin wyznaczony do ich przeprowadzenia, wpłynął na wybór metod przyjętych w pracach terenowych. Ze zrozumiałych przyczyn działania takie muszą być traktowane, jako wymuszone szczególnie okolicznościami (R. Mazurowski 2013, s. 360). Przed rozpoczęciem czynności dokonano oceny poczynionych zniszczeń i stwierdzono destrukcję części obiektów oraz warstw kulturowych przez głęboki wkop, a także zniwelowanie kilkucentymetrowej warstwy wokół niego (ryc. 2). Obszar badań archeologicznych obejmował wyznaczone miejsca, w których uwidaczniały się zarysy obiektów.

Stanowisko objęte pracami położone jest na rozległej wierzchołkowej we wschodniej części Pogórza Wiśnickiego w międzyrzeczu Dunajca i Uswicy na terenie wsi Biesiadki

(gm. Gnojnik) w powiecie brzeskim (ryc. 3). Teren ten odznacza się znacznym zróżnicowaniem wysokościowym oraz dużym urozmaicheniem form krajobrazowych (J. Kondracki 2011). Stanowi jeden z punktów osadniczych skupiska kultury ceramiki wstęgowej rytej na prawobrzeżu Uswicy (A. Czekał-Zastawny 2001, s. 13). Taka lokalizacja jest odstępstwem od znanego z pełnego zasięgu powyższej jednostki taksonomicznej sytuowania osadnictwa niemal wyłącznie w dolnych partiach i na terasach (P. Valde-Nowak 1999). Analizowany obszar był kilkakrotnie przebadany archeologicznie. Należy tu wspomnieć o wczesnoneolitycznej osadzie w Gwoźdźcu (A. Kukulka 1997; 1998), Łoniowej (P. Valde-Nowak 1998; 2009) i Żerkowie (P. Valde-Nowak 2009). Szczególnie wyjątkowymi obiektami są ślady domostw kultury ceramiki wstęgowej rytej w Łoniowej i Żerkowie. W świetle najnowszych ustaleń zgrupowanie Łoniowa-Żerków-Biesiadki można traktować jako jedną wielką osadę złożoną z kilku przysiółków, które dzieli niewielki dystans terytorialny – ok. 2–3 km (P. Valde-Nowak 2009).

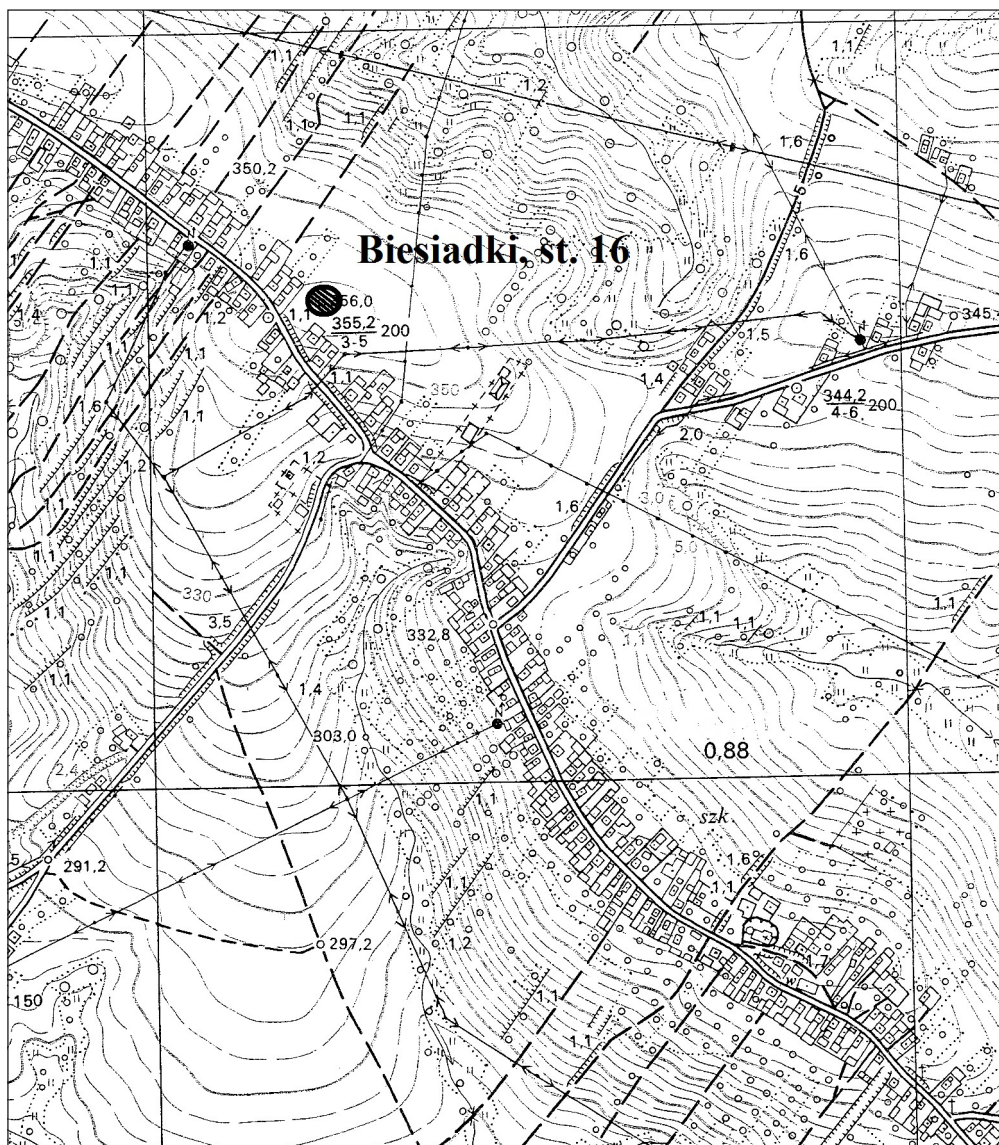
W obrębie stanowiska zidentyfikowano pozostałości po społecznościach kultury ceramiki wstęgowej rytej, kultury malickiej i kultury bukowo-górskiej. Z obiektów nieruchomych pozyskano liczny materiał ceramiczny oraz występujące w mniejszej ilości wytwory krzemienne, a także kamienne (pozakrzemienne). Wyniki analiz przedstawionych poniżej mogą więc stanowić ważne źródło do poszerzenia wiedzy na temat osadnictwa wczesnoneolitycznego w tym rejonie.

* Instytut Archeologii Uniwersytetu Jagiellońskiego, ul. Gołębia 11, 31-007 Kraków, kalitamateusz8@gmail.com

** Muzeum Okręgowe w Tarnowie, ul. Rynek 20, 33-100 Tarnów, a.kukulka@muzeum.tarnow.pl

*** Muzeum Okręgowe w Tarnowie, ul. Rynek 20, 33-100 Tarnów, b.szpunar@muzeum.tarnow.pl

**** Muzeum Okręgowe w Tarnowie, ul. Rynek 20, 33-100 Tarnów, archeologia@muzeum.tarnow.pl



Ryc. 1. Biesiadki, gm. Gnojnik, stan. 16. Lokalizacja stanowiska

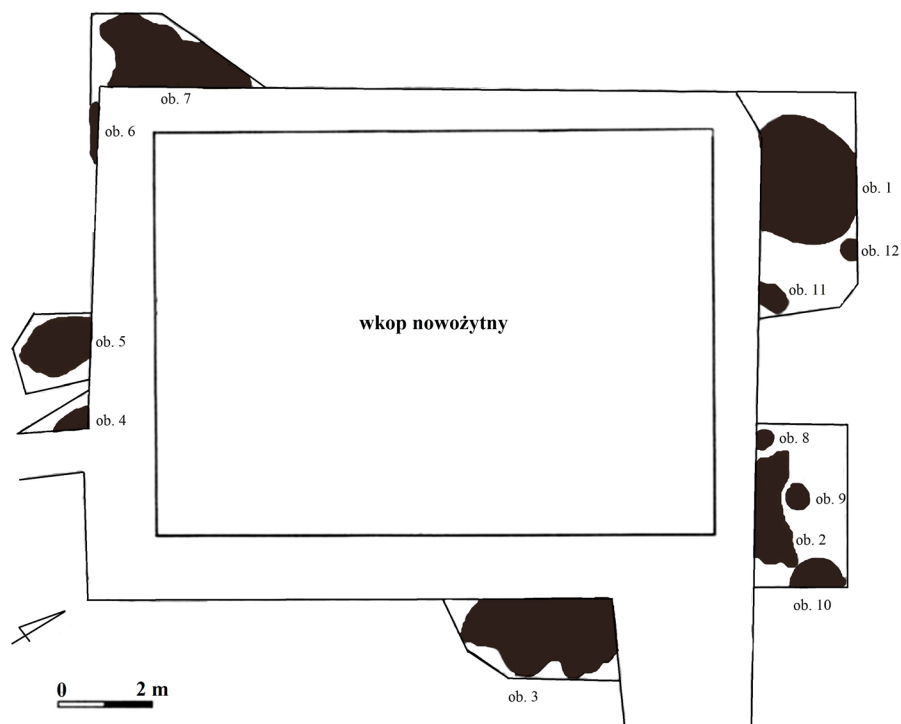
Abb. 1. Biesiadki, Gde. Gnojnik, Fst. 16. Fundstellenlage

OBIEKTY NIERUCHOME

Na stanowisku 16 w Biesiadkach wyeksplorowano i z dokumentowano 12 obiektów ziemnych (ryc. 2). Większość jam (nr: 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 10) posiadała w swoich wypełniskach wymieszany materiał zabytkowy i wiązanie ich z daną jednostką taksonomiczną jest trudne. Reszta (nr: 8, 9, 11, 12) nie zawierała zabytków pradziejowych. Frekwencja występowania materiału w poszczególnych obiektach była zróżnicowana. Najlichniesze serie zabytków pochodziły z jam nr 1 i 2. Wydaje się, że może to wynikać z funkcji obiektu lub okresu czasu i charakteru jego wypełniania.

Obszar objęty pracami wykopaliskowymi miał tutaj kształt zbliżony do prostokąta zorientowanego na osi SE-NW o wymiarach około 15×11 m, z nieregularnymi poszerzeniami. Stan zniszczenia stanowiska nie pozwalał na ocenę rozmieszczenia obiektów. Analizując jamy pod względem ich cięć profilowych można stwierdzić, iż najlichniesze były nieckowate o regularnym dnie (8), następnie nieckowate o nieregularnym dnie (2) oraz w jednym przypadku jama zbliżona była do prostokąta.

Biorąc pod uwagę jedynie kształty obiektów w ich rzutach pionowych; na głębokości odkrycia dominowały jamy owalne – nieregularne (6) oraz jamy o owalne – regularne (5). Jeden obiekt (nr 6) był na tyle zniszczony, że został on pominięty w powyższej analizie. Odnotowano spore rozbieżności w miąższości poszczególnych obiektów. Można je pogrupować w następujące kategorie: od 10 do 30 cm – 4 jamy, od 30 do 45 cm – 6 jam, od 95 do 100 cm – 2 jamy. Wypełniska omawianych obiektów stanowił głównie piasek gliniasty w kolorze brązowym/brownym. Dominowały jamy, które przypuszczalnie miały charakter gospodarczy. Wśród obiektów ziemnych można wydzielić prawdopodobnie trzy doły posłupowe (ob. 8, 9, 12), wśród których dwa (ob. 8, 9) tworzą układ liniowy. Odkryte ślady po słupach usytuowane były przy obiektach nr 1 i 2, w których odkryto liczny materiał zabytkowy. Ich lokalizacja i brak artefaktów w wypełnisku nie pozwala jednoznacznie stwierdzić, czy wchodziły one w skład większych i bardziej złożonych konstrukcji zadaszeń jam osadowych.



Ryc. 2. Biesiadki, gm. Gnojnik, stan. 16.
Rozmieszczenie obiektów

Abb. 2. Biesiadki, Gde. Gnojnik, Fst. 16.
Verteilung der Befunde

CERAMIKA NACZYNIOWA

KULTURA CERAMIKI WSTĘGOWEJ RYTEJ

Kulturze ceramiki wstęgowej rytej przyporządkowano 51 fragmentów naczyń pozyskanych z obiektów nr 1 i 2. Ceramikę podzielono na cienkościnną (3–6 mm) i grubościnną (7–9 mm). Fragmenty zaliczone do zbioru stołowych (cienkościnnych) stanowią 49%, zaś ceramika kuchenna (grubościnną) – 51%. W pierwszej grupie przeważały ułamki, których barwa przełamu była zbliżona do czarnego lub popielatego, a do ich produkcji stosowano tłustą glinę bez domieszki schudzającej, pozbawioną jakichkolwiek zanieczyszczeń. Powierzchnie tych wyrobów były starannie wygładzone, a ich ścianki nie przekraczały 1 cm grubości. Dla drugiej grupy dominującym był przełam szary, niekiedy brunatny, a do większości dodawano domieszkę drobnioziarnistego tłucznia kamiennego i sieczkę roślinną. Brzegi naczyń grubo – i cienkościnnych charakteryzowały się zaokrąglonym kształtem i ścięciem do wewnątrz.

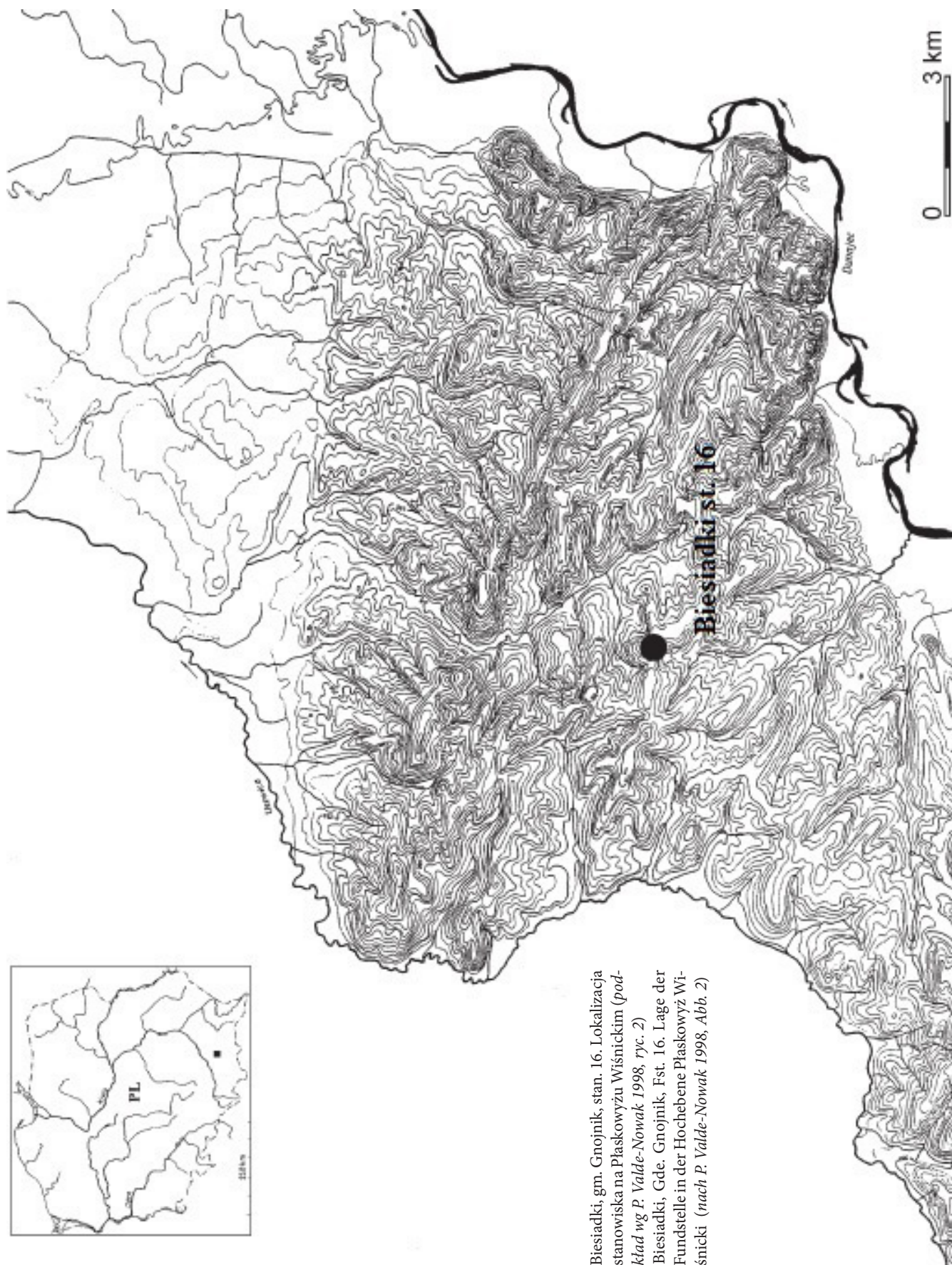
W analizowanym materiale zidentyfikowano 14 fragmentów ornamentowanych, w większości ułamków naczyń cienkościnnych, co stanowiło 27% całego zbioru. Strefy pokryte ornamentem ograniczały się w przeważającej mierze do partii przykrawędnych i brzuśca. Charakterystycznym wątkiem zdobniczym występującym na ceramice „stołowej” była płytką linią ryta pojedyncza (tabl. I, 6, 7; IV, 4; V, 5) lub zwielokrotniona (tabl. I, 8; IV, 2, 5; VIII, 1, 2, 3) z okrągłymi lub owalnymi dołkami nutowymi (tabl. IV: 1, 6, 7). Tylko jeden fragment ceramiki „kuchennej” został pokryty ornamentem w postaci linii rytej (tabl. VIII, 1). Znaczący jest fakt, iż charakter linii pozwala przypuszczać, że wszystkie wątki zdobnicze wykonano ostrym narzędziem o przekroju „v-kształtnym”. Ze względu na zniszczony i rozdrobniony materiał udało się wyróżnić jedynie misę półkulistą o średnicy około 20 cm (tabl. IV, 3).

KULTURA MALICKA

Zbiór ceramiki naczyniowej kultury malickiej ze stanowiska nr 16 w Biesiadkach liczy łącznie 280 fragmentów: 201 zabytków pochodzi ze złoza wtórnego, 79 znaleziono w obiektach.

Analiza technologii wykonania naczyń oparta została o obserwacje makroskopowe uwzględniające rodzaj, wielkość domieszki, grubość ścianek oraz stopień zniszczenia powierzchni zewnętrznych. W badanym zbiorze wzięto pod uwagę całość ceramiki z jam i ze złoza wtórnego. Wyróżniono trzy rodzaje domieszki: tłuczeń ceramiczny, tłuczeń kamienny i domieszka organiczna. Kolejnymi badanymi cechami dodatku schudzającego była jego granulacja: drobnioziarnista (do 1 mm), średnioziarnista (1–3 mm) lub gruboziarnista (powyżej 3 mm), oraz charakter powierzchni zewnętrznej: gładki i chropowaty. Dzięki oglądowi makroskopowemu udało się wydzielić sześć grup technologicznych (tabela 1). Dominują naczynia z powierzchnią chropowatą z dodatkiem drobno- i średnioziarnistego tłucznia ceramicznego i kamiennego, którego udział wynosił 37%. Analiza grubości ścianek wykazała podział na naczynia cienko- i grubościenne. Ceramika stołowa mieściła się w przedziale od 2 do 5 mm, zaś kuchenna od 6 do 8 mm.

Analizowany zbiór zawierał 14 fragmentów naczyń ze zdobieniem. Widoczny jest ścisły związek zabytków ornamentowanych z ceramiką „kuchenną”. Omawiana grupa naczyń zdobiona była najczęściej technikami plastycznymi, typowymi dla tej kultury (J. Kamińska 1973; A. Czekaj-Zastawny, S. Miliuskauskas 1997). Były to guzki sytuowane na ściankach naczyń (tabl. I, 1, 9, 10; VII, 1, 2, 4; VIII, 7), a w jednym przypadku przecinające się listwy plastyczne (tabl. II, 7). Zanotowano również ornament tzw. „wiszących” trójkątów, który składał się z owalnych dołków (tabl. II, 8).



Ryc. 3. Biesiadki, gm. Gnojnik, stan. 16. Lokalizacja stanowiska na Płaskowyżu Wiśnickim (*podkład wg P. Valde-Nowak 1998, ryc. 2*)

Abb. 3. Biesiadki, Gde. Gnojnik, Fst. 16. Lage der Fundstelle in der Hochebene Płaskowyż Wiśnicki (*nach P. Valde-Nowak 1998, Abb. 2*)

Tabela 1

Biesiadki, gm. Gnojnik, stan. 16. Charakterystyka technologiczna ceramiki kultury malickiej

Tabelle 1

Biesiadki, Gde. Gnojnik, Fst. 16. Technologische Charakterisierung der Keramik der Malice- Kultur

Obiekty	I	II	III	IV	V	VI	Suma
Obiekt 1	19	59	14	37	27	38	194
Obiekt 2	1	35	1	1	-	-	38
Obiekt 3	2	-	1	3	-	-	6
Obiekt 4	-	-	-	1	2	-	3
Obiekt 5	-	-	-	1	-	-	1
Obiekt 6	-	-	-	-	-	-	0
Obiekt 7	4	-	-	13	-	7	24
Obiekt 8	-	-	-	-	-	-	0
Obiekt 9	-	-	-	-	-	-	0
Obiekt 10	-	3	-	3	-	8	14
Obiekt 11	-	-	-	-	-	-	0
Obiekt 12	-	-	-	-	-	-	0
SUMA	26	51	16	51	28	52	280

I – ceramika z powierzchnią gładką, domieszka drobnoziarnista tłucznia ceramicznego; II – z powierzchnią gładką, domieszka drobnoziarnista tłucznia ceramicznego i kamiennego; III – z powierzchnią gładką, domieszka drobnoziarnista tłucznia kamiennego; IV – z powierzchnią chropowatą, domieszka drobnoziarnista tłucznia ceramicznego i kamiennego; V – z powierzchnią chropowatą, domieszka średnioziarnista tłucznia kamiennego i organiczna; VI – z powierzchnią chropowatą, domieszka średnioziarnista tłucznia ceramicznego i kamiennego

I – Keramik mit glatter Oberfläche mit kleinkörnigem Keramikgrus gemagert II – Keramik mit glatter Oberfläche mit kleinkörnigem Keramik- und Steingrus gemagert – Keramik mit glatter Oberfläche mit kleinkörnigem Steingrus gemagert; IV – Keramik mit gerauter Oberfläche mit kleinkörnigem Keramik- und Steingrus gemagert; V – Keramik mit gerauter Oberfläche mit mittelkörnigem Steingrus und organischer Beimischung gemagert; VI – Keramik mit gerauter Oberfläche mit mittelkörnigem Keramik- und Steingrus gemagert

Zdobienia na naczyniach „stołowych” pojawiają się wyłącznie w przypadku mis wanienkowatych. Ornament kluty charakteryzował się pasmem poziomym utworzonym przez owalne punkty (tabl. VII, 4). Ograniczał się on jedynie do górnej części brzuśca. Oprócz powyższego zdobienia na omawianym naczyniu występował jeden, duży guzek pod wylewem. Drugi fragment posiadał odciski paznokciowe, małe guzki pod wylewem i karbowaną krawędź (tabl. VII, 5).

Zrekonstruowane formy naczyń ceramicznych są uproszczone i zestandaryzowane. Stosunkowo liczną grupę ceramiczną stanowiły garnki (tabl. I, 1; II, 1, 2, 3; VIII, 7). Ze względu na silne rozdrobnienie materiału tylko 5 fragmentów można

przyporządkować tej formie. Większość omawianych egzemplarzy posiadała wyraźnie wyodrębnione, wychylone na zewnątrz szyjki. Tylko jedno naczynie zawierało zdobienie, które charakteryzowało się karbowaną krawędzią wylewu i dużym, owalnym guzem (tabl. VIII, 7).

W materiale zidentyfikowano dwa fragmenty waniek (tabl. VII, 4, 5), które należały do najbardziej charakterystycznych dla kultury malickiej form ceramicznych. W jednym przypadku zachowało się owalne dno. Wylewy omawianych naczyń były proste i lekko wychylone. Analogiczną formę do fragmentu waniarki z dnem ma zabytek ze stanowiska 11 w Targowisku (A. Czekaj-Zastawny 2007) oraz okaz z Modlnicy, st. 5 (B. Grabowska, A. Zastawny 2011, s. 75). Analizowane wytwory posiadały na swoich powierzchniach wątek zdobniczy. Okaz z dnem zawierał karbowaną krawędź wylewu z odciskami paznokciowymi oraz małe guzki pod wylewem. Drugi wytwór posiadał zdobienie w postaci jednego, dużego guzka oraz drobny ornament na załomie naczynia. Grubość ścianek w obu przypadkach wynosiła 6 mm.

W omawianym zbiorze można wydzielić jeden fragment misy na pustej nóżce (tabl. II, 8). Niezwykle ważnym dla ustalenia chronologii omawianych zabytków był jej ornament, który w literaturze nosi nazwę tzw. „wiszących” trójkątów (S. Kadrow 1996). Dolna część analizowanego okazu była lekko wychylona na zewnątrz, a grubość ścianek wynosiła 1 cm. Poza powyższym naczyniem wyróżniono również dwie misy półkuliste o nachylonych do wewnątrz wylewach.

Oprócz powyższych naczyń wyodrębniono fragment pucharka gruszkowatego (tabl. II, 4) z wychylonym wylewem. Na omawianym zabytku nie dostrzeżono motywu zdobniczego. Grubość ścianki licząca 5 mm lokuje puchar wśród naczyń cienkościennych.

Dodatkowo, wyróżniono fragment naczynia dwustożkowego (tabl. VIII, 4) o wygiętej na zewnątrz szyjce i zaznaczonym załomie baniastego brzuśca.

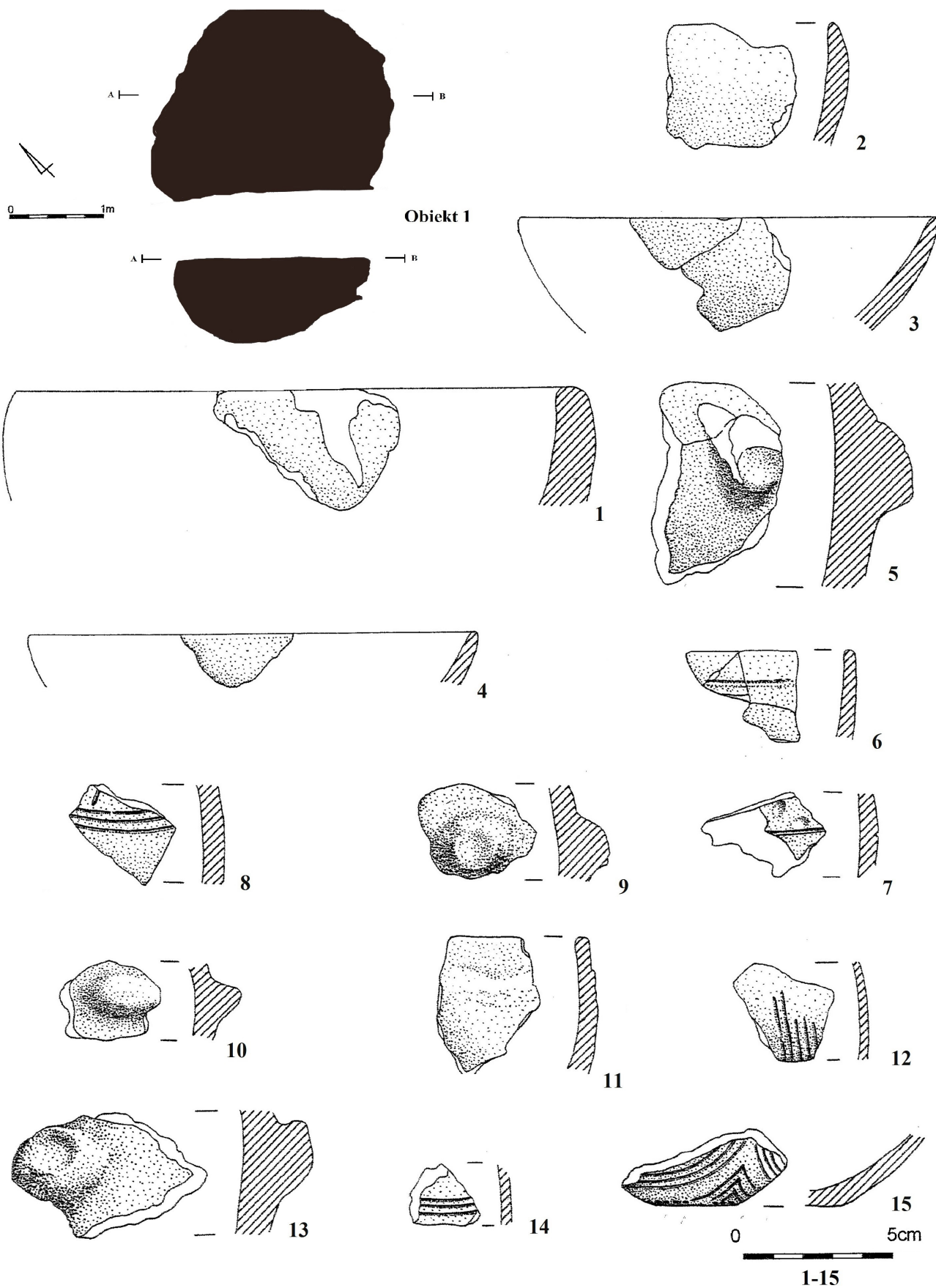
KULTURA BUKOWO-GÓRSKA

Z kulturą bukowo-górką można łączyć 6 ułamków ceramiki z obiektu nr 1. Wszystkie fragmenty odznaczały się powierzchnią chropowatą, nierówną, o barwie szarej i/lub ciemnobrunatnej. Jako domieszkę schudzającą stosowano drobnoziarnisty tłuczeń kamienny. Wśród inwentarza wydzielono 3 pozostałości naczyń zawierające wątki zdobnicze (tabl. I, 12, 14, 15). Fragment dna z brzuścem wyróżniał się bogatą ornamentyką linii rytych, klutych i motywu tzw. „jodełki”. Pozostałe ułamki zdobione były wyłącznie liniami rytymi.

ANALIZA ZABYTKÓW KRZEMIENNYCH

W obrębie badanego stanowiska zidentyfikowano 105 zabytków krzemiennych (tabela 2). Większość (62%) omawianych artefaktów pochodziła z warstwy kulturowej. Pozostałe (38%) zostały zlokalizowane w wypełniskach obiektów z przemieszanym kulturowo materiałem. Zbiór ten jest zróżnicowany tak pod względem chronologii i typologii, jak również materiału z jakiego został wykonany. W strukturze surowcowej podsta-

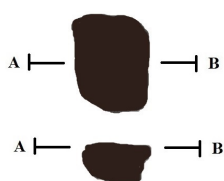
wową rolę odgrywał krzemień jurajski – 85% wszystkich wyrobów (tabela 3). Tak znaczny udział nie dziwi i jest charakterystyczny dla materiałów ogólnie wiązanych z osadnictwem społeczeństw wczesnoneolitycznych w Małopolsce (J. Wilczyński 2011, s. 515). Pozostałe surowce posiadały marginalne znaczenie (tabela 3). W przypadku wytworów z krzemienia czekoladowego, na podstawie przytoczonej literatury (R. Schild



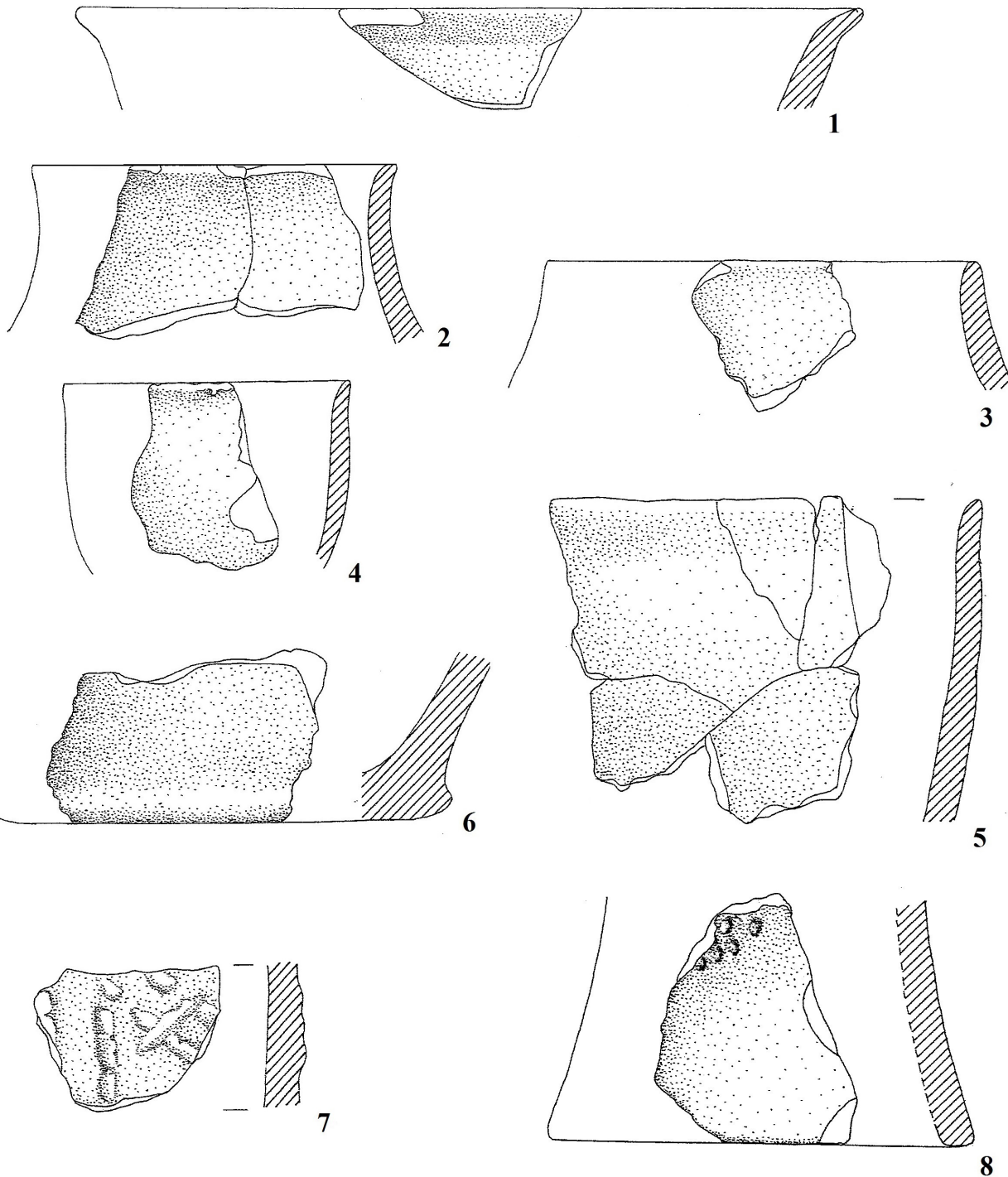
Tabl. I. Biesiadki, gm. Gnojnik, stan. 16. Materiał ceramiczny z obiektu nr 1 (rys. A. Michta)
 Taf. I. Biesiadki, Gde. Gnojnik, Fst. 16. Keramikfunde aus dem Befund Nr. 1 (Zeichn. A. Michta)



Obiekt 11



Obiekt 12



1-8

Tabl. II. Biesiadki, gm. Gnojnik, stan. 16. Materiał ceramiczny i kamienny z obiektu nr 1 (rys. A. Kukulka, A. Michta)

Taf. II. Biesiadki, Gde. Gnojnik, Fst. 16. Keramik- und Steinfunde aus dem Befund Nr. 1 (Zeichn. A. Kukulka, A. Michta)

Tabela 2

Biesiadki st. 16, gm. Gnojnik. Inwentarz zabytków kamiennych pozyskanych z warstwy kulturowej występującej nad obiektami i z wypełniska obiektów

Tabelle 2

Biesiadki Fst.16, Gde. Gnojnik. Aus der Kulturschicht über den Befunden und aus der Verfüllung der Befunde gewonnene Steinfunde

Obiekt	Rdzenie	Odłupki	Wióry	Łuski/okruchy	Narzędzia	Inne	SUMA
1	-	28	22	27	5	1	82
2	1	4	4	-	-	-	9
3	-	-	2	-	-	-	2
4	-	-	-	-	2	-	2
5	-	-	-	-	-	-	0
6	1	-	-	-	-	-	1
7	1	4	3	-	-	3	11
8	-	-	-	-	-	-	0
9	-	-	-	-	-	-	0
10	-	1	-	-	-	-	1
11	-	-	-	-	-	-	0
12	-	-	-	-	-	-	0
SUMA	3	37	31	27	7	4	109

1971; R. Schild, H. Królik, J. Mościbrodzka 1977; R. Schild, H. Królik, M. Marczak 1985; J. Lech 1995), można sugerować miejsce pochodzenia surowca oraz zaproponować dwie grupy, które różnią się przede wszystkim barwą masy krzemienia. Widoczne na trzech formach ciemne, czarne jądro oraz brązowa otoczka nawiązują do odmiany Zele (R. Schild 1971, s. 14–15). Powyższa obserwacja pozwala przypuszczać, iż materiał ten pochodził z kopalni w Polanach Kolonii (R. Schild, H. Królik, J. Mościbrodzka 1977) lub Wierzbicy (R. Schild 1971; J. Lech 1995). Jeden okaz charakteryzował się jaśniejszą, brązową barwą, przez co może mieć źródło w jednym z punktów eksploatacji w Tomaszowie (R. Schild, H. Królik, M. Marczak 1985). Artefakty wykonane z krzemienia czekoladowego wiązały się z wytwórczością wiórową. Wyróżniono wśród nich wiór oraz 3 ich fragmenty. W badanym zespole zarejestrowano także 2 okazy z krzemienia świeciechowskiego.

Grupę rdzeni reprezentują 2 okazy wiórowe z krzemienia jurajskiego, zapewne podstożkowe, po zmienionej orientacji, przerobione na odłupkowe (tabl. VI, 1, 4). Na jednym z zabyt-

ków widoczne są ślady wtórnego wykorzystania jako tłuczek. Dodatkowo, w materiale identyfikujemy inny fragment tłuczka, który nosi na swojej powierzchni ślady po oddzieleniu odłupków, co sugeruje włączenie go do form rdzeniowych (tabl. III, 12). Wśród odłupków stwierdzono również okaz z krzemienia wołyńskiego odbity metodą twardego tłuka, znoszący zatępi-sko częściowe, jednostronne z przeciwstawnymi negatywami pochodzącymi z formowania wierzchołka rdzenia (tabl. III, 1).

Odłupki (37 egz.) stanowią najliczniejszą grupę w tym inwentarzu. Do ich produkcji wykorzystywano krzemień jurajski (31 egz.), krzemień narzutowy (5 egz.) oraz krzemień wołyński (1 egz.). Wśród odłupków wydzielono 20 okazów całych, 12 części piętkowo-sęczkowej, 5 części wierzchołkowej. Duża liczba odłupków nosiła na stronie pozytywowej ślady pierwotnych powierzchni naturalnych (13 egz.). Spośród nich jedynie 3 okazy były pokryte w całości korą. W materiale tym przeważały wytwory ze śladami negatywów zgodnych z osią odbicia (25 egz.), znacznie mniej liczne były egzemplarze o negatywach poprzecznych (9 egz.). Dominowały piętki

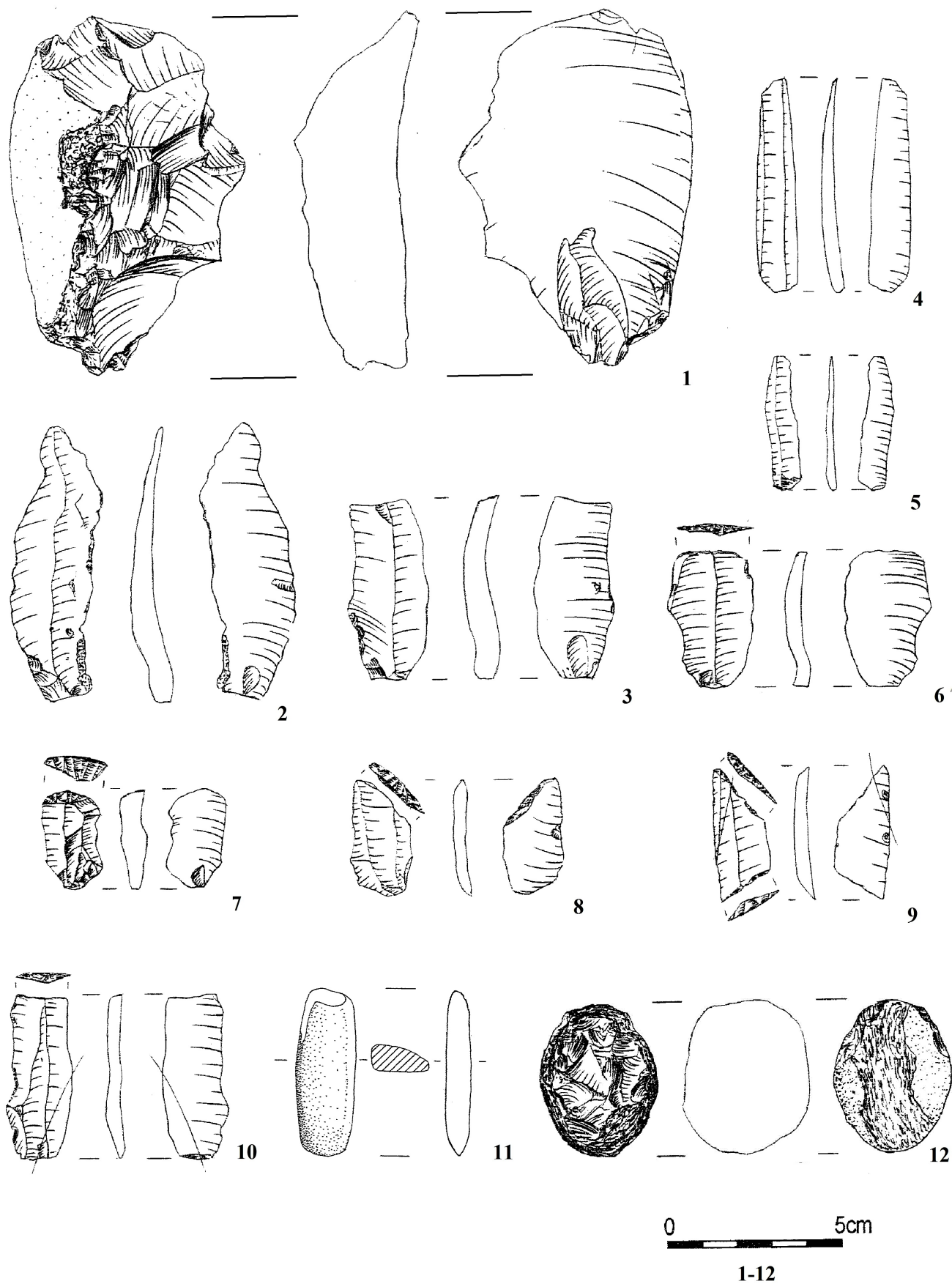
Tabela 3

Biesiadki st. 16, gm. Gnojnik. Struktura surowcowa inwentarza kamiennego

Tabelle 3

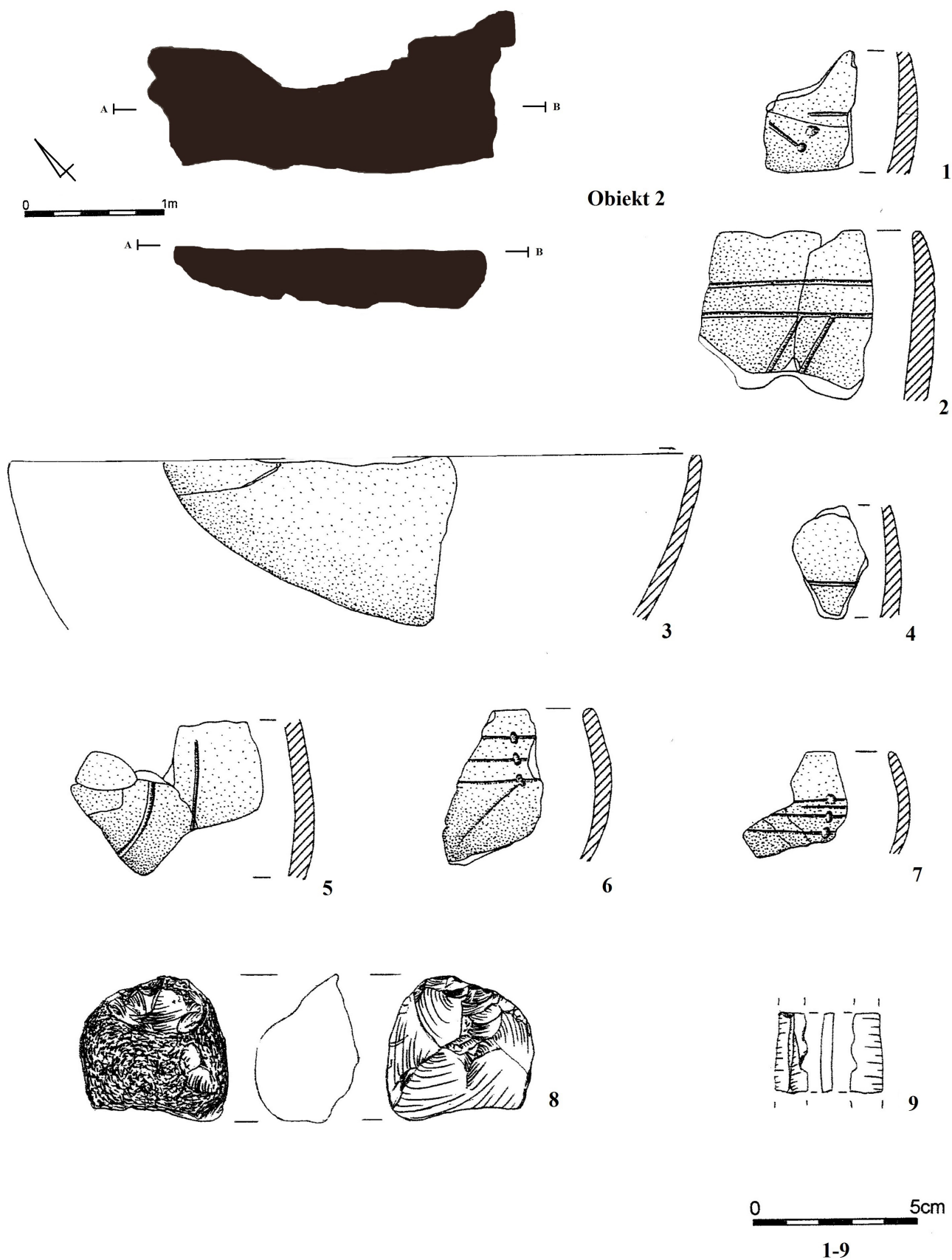
Biesiadki Fst. 16, Gde. Gnojnik. Rohstoffstruktur des Steininventars

Inwentarz	Jurajski	Narzutowy	Wołyński	Świeciechowski	Czekoladowy	Inne	SUMA
Rdzenie	3	-	-	-	-	-	3
Odłupki	31	5	1	-	-	-	37
Wióry	23	2	-	2	4	-	31
Łuski i okruchy	27	-	-	-	-	-	27
Narzędzia retuszowane	5	-	1	-	1	-	7
Pozostałe wyroby kamienne	-	-	-	-	-	1 metabazyt, 1 margiel krzemionkowy, 2 piaskowiec kwarcytowy	4
SUMA	89	7	2	2	5	4	109

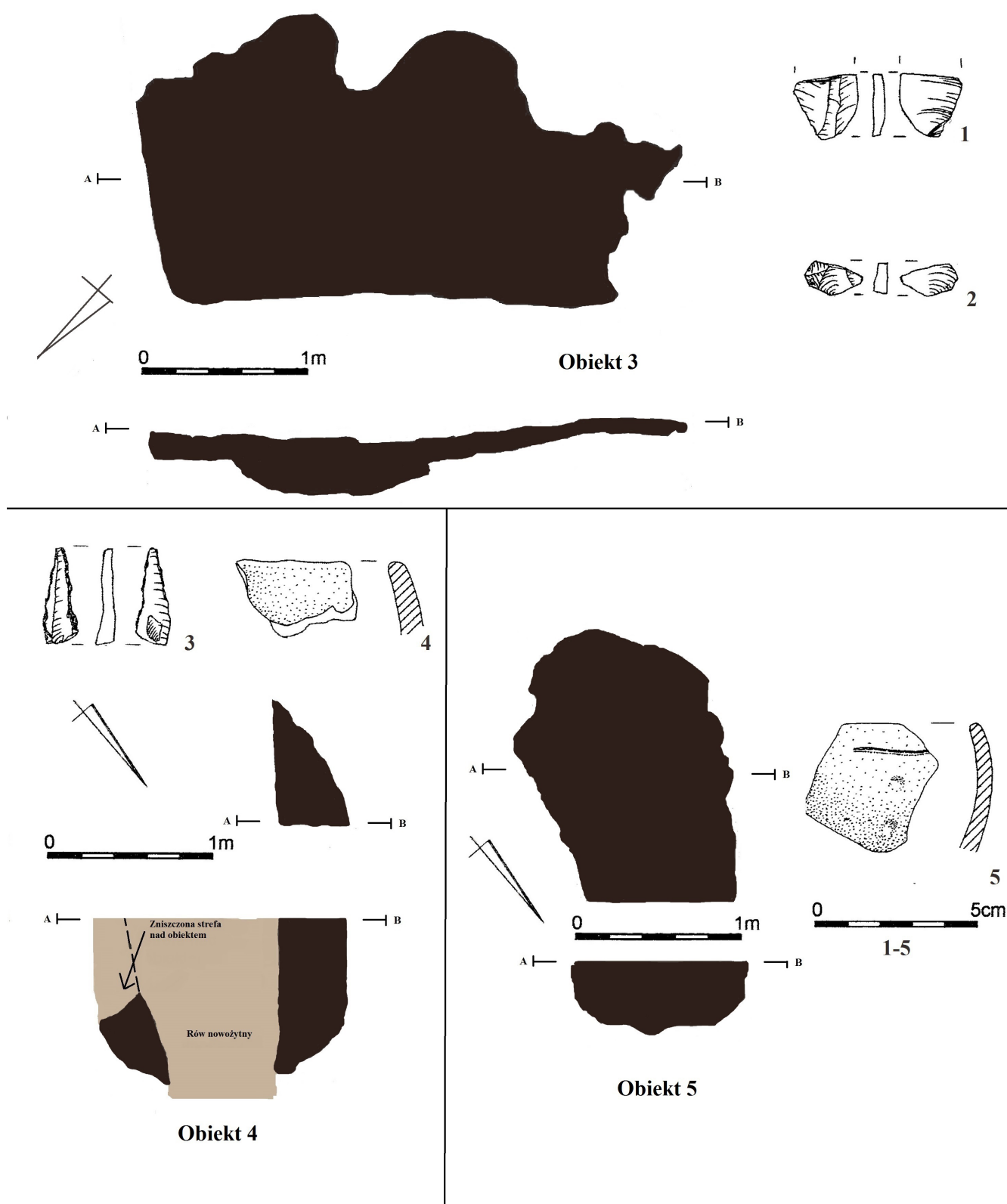


Tabl. III. Biesiadki, gm. Gnojnik, stan. 16. Materiał kamienny z obiektu nr 1 (rys. A. Kukulka)

Taf. III. Biesiadki, Gde. Gnojnik, Fst. 16. Steinfunde aus dem Befund Nr. 1 (Zeichn. A. Kukulka)



Tabl. IV. Biesiadki, gm. Gnojnik, stan. 16. Materiał ceramiczny i kamienny z obiektu nr 2 (rys. A. Kukulka, A. Michta)
Taf. IV. Biesiadki, Gde. Gnojnik, Fst. 16. Keramik- und Steinfunde aus dem Befund Nr. 2 (Zeichn. A. Kukulka, A. Michta)



Tabl. V. Biesiadki, gm. Gnojnik, stan. 16. Materiał ceramiczny i kamienny z obiektów nr 3 (1-2), 4 (3-4), 5 (5) (rys. A. Kukulka, A. Michta)
Taf. V. Biesiadki, Gde. Gnojnik, Fst. 16. Keramik und Steinfunde aus den Befunden Nr. 3 (1-2), 4 (3-5), 5 (5) (Zeichn. A. Kukulka, A. Michta)

plaszczynowe (15 egz.), w mniejszej liczbie fasetowane (6 egz.), dwuścienne (6 egz.) lub surowe (5 egz.).

Liczenie w tym materiale reprezentowane były wióry (31 egz.), które stanowiły 29%, a aż 39% jeśli pominiemy łuski i okrucy. Dominowały okazy z krzemienia jurajskiego (23 egz.), rzadziej z krzemienia czekoladowego (4 egz.). Tylko 2 wytwory wykonane z krzemienia świciechowskiego oraz narzutowego. Omawiane zabytki to głównie egzemplarze zachowane fragmentarycznie. Wśród nich wydzielono 6 okazów całych, 15 części środkowych, 9 części piętково-ściskowych i jedną część wierzchołkową. Większość wiórów pozbawiona była jakichkolwiek śladów powierzchni korowej (23 egz.). Artefakty pokryte w znacznej części powierzchnią naturalną stanowiły niewielki udział (2 egz.). Zaledwie 6 egzemplarzy posiadało ślady kory na stronie pozytywowej. Zdecydowana większość wiórów pochodziła z eksploatacji rdzeni jednopiętowych (29 egz.). Piętki z reguły były fasetowane (11 egz.), w mniejszej ilości plaszczynowe (4 egz.). Średnie wymiary całych okazów, uzyskiwanych w procesie technologicznym wynosiły 48×15×3 mm. Były to więc egzemplarze niewielkie, smukłe. Rozmiary największego wióra odkrytego na stanowisku sięgały 86×26×5 mm. Szczególnie interesujący wydaje się być okaz wykonany z powyższego surowca (tabl. III, 4), który charakteryzuje się zestandaryzowaną morfologią, równoległymi krawędziami i graniami międzynegatywowymi, jednostajną grubością, kątem rdzeniowania zbliżonym do 90°, prostym profilem oraz lekko wysklepionym ściskiem. Wyżej wymienione znamiona morfologiczne pozwalają przypuszczać, iż został on wykonany za pomocą techniki naciskowej (M.L. Inizan *et al.* 1999, s. 79; J. Budziszewski, W. Gruzdź 2013, s. 168–169).

W materiale tym zidentyfikowano 27 egzemplarzy drobnych łusek i okruców. Wszystkie zostały wykonane z krzemienia jurajskiego.

Narzędzia (7 egz.) stanowiły 6% analizowanego zbioru. Wśród nich wydzielono 3 półtylczaki, 2 drapacze, 1 przekłu-

wacz i 1 narzędzie wnąkowe. Do produkcji narzędzi wykorzystywano krzemień jurajski (5 egz.), krzemień wołyński (1 egz.) oraz surowiec czekoladowy (1 egz.).

Półtylczaki to okazy pojedyncze proste (1 egz.), pojedyncze ukośne (1 egz.) oraz zdwojone (1 egz.), (tabl. III, 8, 9, 10). Wszystkie wytwory powstały na półsurowcu wiórowym pozbawionym powierzchni naturalnych i uzyskanym z rdzenia jednopiętowego. Dodatkowo, 2 okazy posiadały półtylcę utworzoną na stronę górną, w 1 przypadku na stronę negatywową. Na 2 artefaktach zaobserwowano wyświecenia żniwne.

Drapacze to egzemplarze utworzone na półsurowcu wiórowym, odbitym z rdzenia jednopiętowego (tabl. III, 6, 7). Wydzielono pojedynczy okaz drapacza prostego wykonanego na bezkorowym, regularnym wiórze o trapezowatym przekroju z krzemienia jurajskiego oraz mniejszy egzemplarz o wysokim drapisku z krzemienia wołyńskiego. Powyższe artefakty charakteryzowały się drapiskami uformowanymi retuszem stromym.

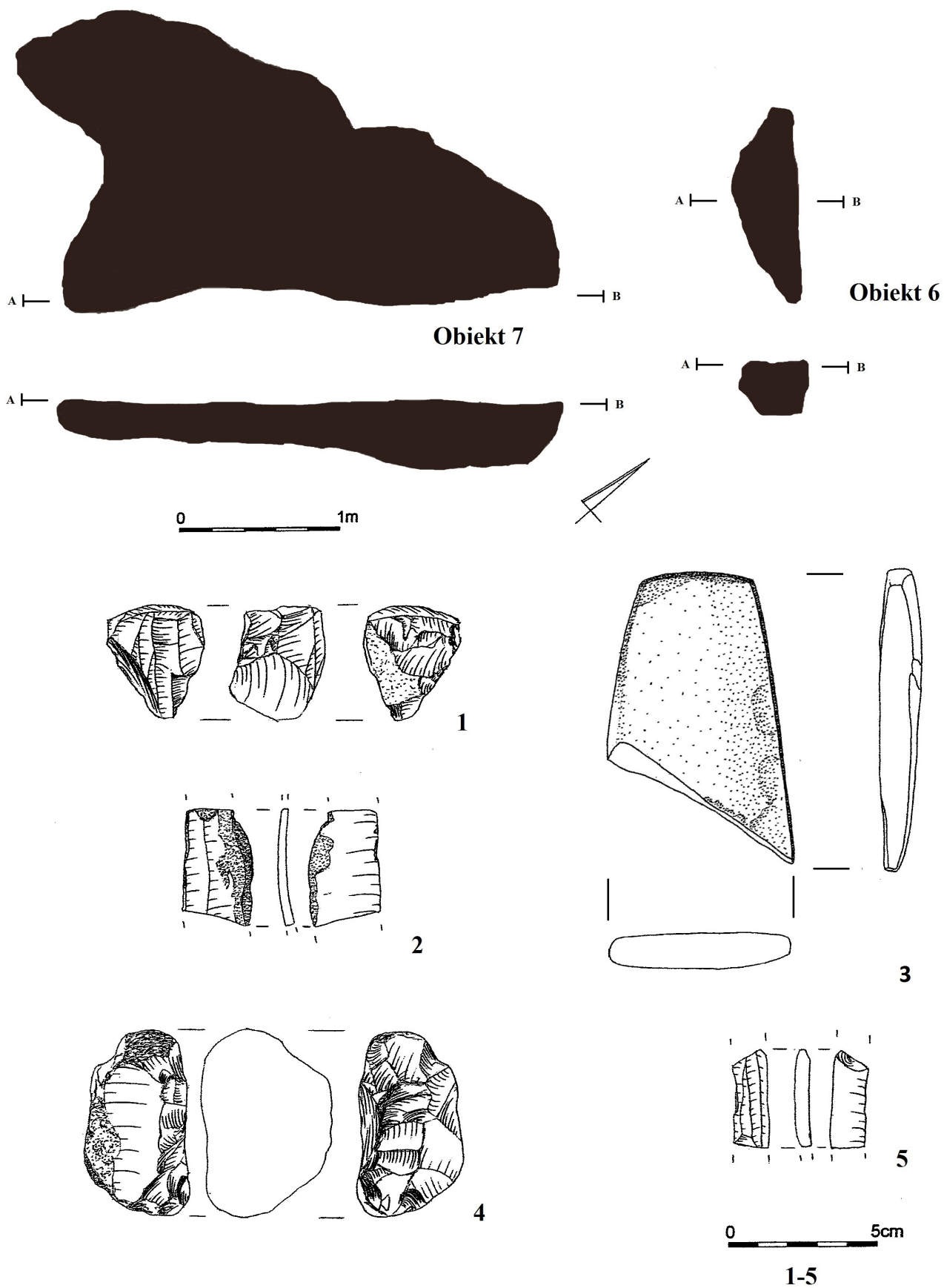
Dodatkowo, w materiałach zidentyfikowano narzędzie wnąkowe (tabl. IV, 9) wykonane na środkowej części wióra z surowca czekoladowego oraz przekłuwacz z krzemienia jurajskiego (tabl. V, 3). Omawiane egzemplarze pochodzą z rdzeni jednopiętowych. To ostatnie narzędzie wyróżniało się długim, silnie wyodrębnionym żądłem, wykonanym stromym retuszem zatępiającym.

Niestety, tak niewielka ilość odkrytych materiałów krzemiennych nie pozwalała na formułowanie szerszych wniosków na temat techniki obróbki oraz sposobów wykorzystywania surowca krzemienno. Wspomnieć można, iż występujący w inwentarzu zespół narzędzi (półtylczaki – drapacze – przekłuwacze) oraz struktura surowcowa dobrze odpowiada zabytkom z osady w Gwoźdźcu (A. Kukułka 2001) oraz Łonowej (P. Valde-Nowak 2009). Powyższy schemat narzędziowy i surowcowy można uznać za charakterystyczny dla kultur wczesnoneolitycznych na terenie Małopolski (J. Wilczyński 2011, s. 515).

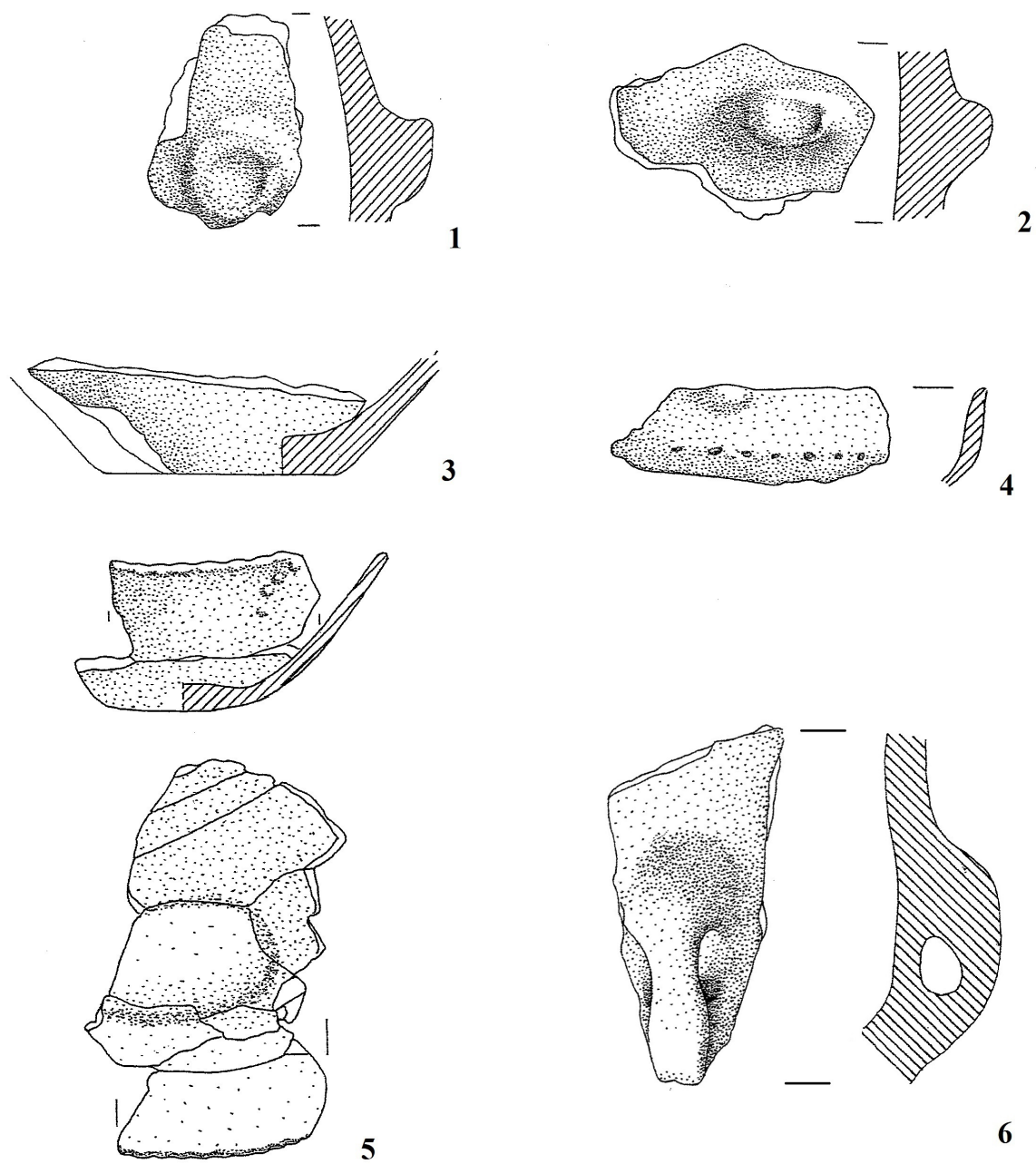
ANALIZA ZABYTKÓW KAMIENNYCH

Na stanowisku zostały odkryte 4 zabytki kamienne (niekrzemienne). Wymienić tu należy fragment płyty szlifierskiej, pozostałość rozcieracza z piaskowca kwarcytowego, przyobuchową część siekierki z margla krzemionkowego (tabl. VI, 3) oraz średniowysokie ciosło w kształcie „kopyta szewskiego” z uszkodzonym tyłcem (K.H. Brandt 1967), (tabl. III, 11). Szerszego omówienia wymagają dwa ostatnie. W literaturze, narzędzia kamienne w kształcie „kopyta szewskiego” nazywane są również motykami (A. Kulczycka-Leciejewiczowa 1968, s. 88–89), siekierami (R. Grygiel 2004) lub ciosłami (A. Czekaj-Zastawny, M. M. Przybyła 2012). Powyższy egzemplarz (tabl. III, 11) wykonano ze skały amfibolitowej (metabazytu) pochodzącej najprawdopodobniej z Sudetów (A. Czekaj-Zastawny

2014, s. 74). Był to okaz gładzony na całej powierzchni. Jego długość wynosiła 61 mm, zaś szerokość w środkowym punkcie 23 mm, a w części przyostrzowej 18 mm. Przyobuchowy fragment siekierki (tabl. VI, 3) o wymiarach 89×55×13 mm oraz trapezowatym zarysie wykonano z surowca, który w literaturze nazywany jest, m.in marglem krzemionkowym (A. Pelisiak, M. Rybicka 2013, s. 17), marglem dynowskim (M. Połtowicz-Bobak, D. Bobak, P. Gębica 2014, s. 245) lub łupkiem dynowskim (S. Kadrow 1990a, s. 60). Brak ściślejszych chronologicznych ustaleń dla tego materiału oraz dodatkowo jego mała ilość sprawia, że powyższe okazy nie były przedmiotem dalszych, bardziej szczegółowych studiów.



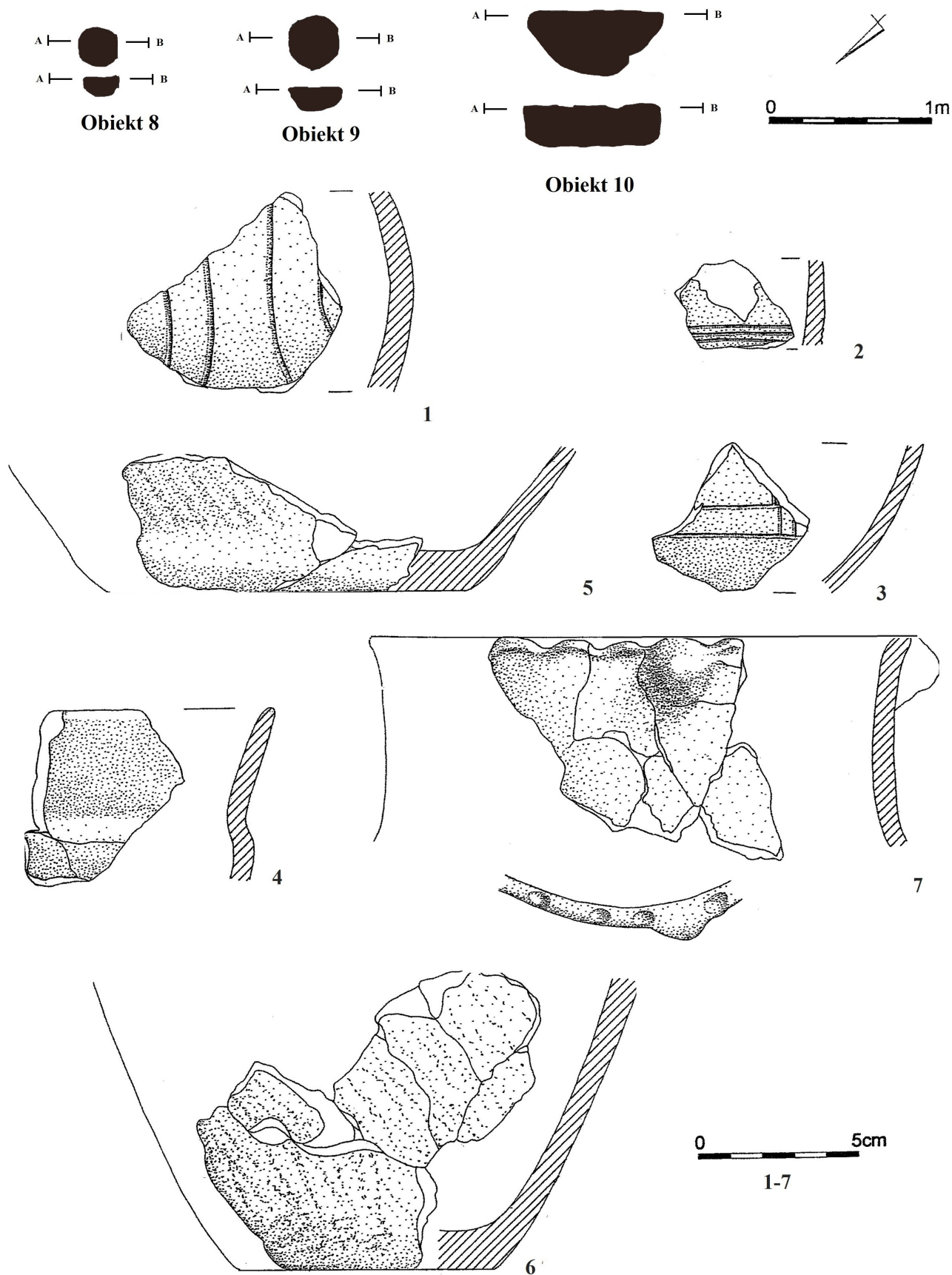
Tabl. VI. Biesiadki, gm. Gnojnik, stan. 16. Materiał kamienny z obiektu nr 7 (rys. A. Kukulka)
 Taf. VI. Biesiadki, Gde. Gnojnik, Fst. 16. Steinfunde aus dem Befund Nr. 7 (Zeichn. A. Kukulka)



0 5cm
1-6

Tabl. VII. Biesiadki, gm. Gnojnik, stan. 16. Materiał ceramiczny z obiektu nr 7 (rys. A. Michta)

Taf. VII. Biesiadki, Gde. Gnojnik, Fst. 16. Keramikfunde aus dem Befund Nr. 7 (Zeichn. A. Michta)



Tabl. VIII. Biesiadki, gm. Gnojnik, stan. 16. Materiał ceramiczny z obiektu nr 2 (3), 10 (1-2; 4-7) (rys. A. Michta)

Taf. VIII. Biesiadki, Gde. Gnojnik, Fst. 16. Keramikfunde aus dem Befund Nr. 2 (3), 10 (1-2; 4-7) (Zeichn. A. Michta)

Stanowisko Biesiadki 16 jest wielokulturowe. Całość pozyskanych materiałów należy łączyć z wczesnym neolitem, a ich analiza technologiczno-stylistyczna umożliwiła uściślenie tej chronologii.

Skromny materiał i niska liczba wydzielonych form typologicznych naczyń utrudnia dokładne przyporządkowanie wytworów w obrębie periodyzacji kultury ceramiki wstęgowej rytej. Niezwykle pomocną w tym przypadku była analiza wątków ornamentacyjnych. Motyw krzywo- lub prostoliniowy rytowany z punktami „nutowymi” pozwala nam przypuszczać łączyć ceramikę z fazą środkową (nutową). Ważną wskazówką może być pojawienie się w materiałach fragmentów naczyń kultury bukowo-górskiej. Są one częstymi importami charakterystycznymi dla fazy nutowej kultury ceramiki wstęgowej rytej (J. Lichardus 1963). Podczas próby określenia czasowego nie można pozostać obojętnym wobec pozostałych odkryć na Pogórzu Wiśnickim. Należy wspomnieć, iż osada w Łoniowej i Żerkowie łączona jest z trzecim, żelazowskim okresem (P. Valde-Nowak 1998), zaś stanowisko w Gwoźdźcu ze starszą i środkową fazą (A. Kukułka 2001). Podsumowując, wyżej wymienione cechy skłaniają do wiązania omawianych materiałów ze środkową (nutową) fazą funkcjonowania powyższej jednostki taksonomicznej.

W przypadku społeczności kultury malickiej brakuje naczyń, które mogłyby wskazywać na wczesne datowanie nawiązujące do ceramiki grupy samborzecko-opatowskiej kultury lendzielskiej. Wyróżniono okazy o formie garnków, waniek, pucharka gruszkowatego, misy na pustych nóżkach oraz naczynia dwustożkowatego. Dane uzyskane na drodze analizy morfologicznej wskazują na występowanie w zbiorze form

typowych dla kultury malickiej. Najczulszym wyznacznikiem chronologicznym jest zdobnictwo naczyń ceramicznych. Ornament występujący głównie w postaci nakłuć, odcisków palców/paznokciowych, karbowanych wylewów i guzków jest wiodącym wyróżnikiem omawianej jednostki taksonomicznej (A. Czekaj-Zastawny, S. Milisauskas 1997). Na szczególną uwagę zasługuje interesujący fragment misy na pustej nóżce z motywem tzw. „wiszących” trójkątów w miejscu oddzielenia czaszy od nóżki. Zarówno forma naczynia, jak i wątek zdobniczy należą do charakterystycznych dla fazy rzeszowskiej kultury malickiej (S. Kadrow 1990b; 1996). Obecność wytworów o cechach „rzeszowskich” potwierdzona jest na kilku nieodległych stanowiskach, m.in. w Niedźwiedziu oraz w Krakowie-Wyciążu (B. Grabowska, A. Zastawny 2011, s. 57). Przesłanką, która w pewnym stopniu pozwala łączyć materiały malickie z powyższą fazą jest przewaga ceramiki z domieszką tłucznia ceramicznego o powierzchniach matowych i chropowatych (S. Kadrow 1996, s. 65).

Materiał zabytkowy z Biesiadek wskazuje, iż ludność zamieszkująca osadę utrzymywała kontakty z terenami południowymi. Świadczyć o tym mogą pozostałości naczyń z obszaru wschodniolinearnego kręgu kulturowego oraz metabazyt – surowiec, który posłużył do produkcji narzędzia kamiennego w postaci „kopyta szewskiego”. Znaleźiska krzemienne oraz kamienne pozwalają sądzić, że omawiane społeczności pozostawały w kontakcie z terenami podkrakowskimi, skąd pobierano surowiec. Wytwory z krzemienia czekoladowego, świeciechowskiego, wołyńskiego oraz margla krzemionkowego wskazują z kolei na powiązania z terenami na północ i na wschód od Biesiadek.

ZAKOŃCZENIE

Badania na wczesnoneolitycznym stanowisku nr 16 w Biesiadkach doprowadziły do pozyskania materiałów należących do społeczności kultury ceramiki wstęgowej rytej, kultury bukowo-górskiej i kultury malickiej. Najlichnieszym elementem tego zbioru są fragmenty naczyń przyporządkowane kulturze malickiej. Chronologia osadnictwa oparta była w całości na analizie materiału ceramicznego. Charakterystyczne cechy technologiczne, morfologiczne oraz stylistyczne ułatwiły umieszczenie omawianych materiałów w określonych fazach rozwojowych powyższych jednostek taksonomicznych. W przypadku kultury ceramiki wstęgowej rytej była to faza środkowa (nutowa), natomiast niewielka ilość egzemplarzy należących do kultury bukowo-górskiej prawdopodobnie odpowiada okresowi B (klasycyzmu) (J. Lichardus 1963). Wytwory kultury malickiej ułożono w ramach fazy II a i II b, tzw. rzeszowskiej (S. Kadrow 1996).

Zidentyfikowane zabytki kamienne dobrze odpowiadają i mieszczą się w standardzie morfologicznym wczesnoneolitycznych narzędzi, które wykonywano głównie z lokalnych materiałów. Zestaw narzędziowy i surowcowy zabytków krze-

miennych wykazuje znaczne podobieństwo do wytworów ze stanowisk Pogórza Wiśnickiego z tego okresu i potwierdza typowo rolniczy charakter badanych społeczności.

Nie udało się zidentyfikować śladów po domostwach na objętym badaniami stanowisku. Analiza pozwoliła jednak na wyróżnienie trzech dołów posłupowych. Dwa z nich tworzyły układ liniowy. Przynależne im obiekty nieruchome w postaci pozostałości po jamach były do siebie stosunkowo podobne strukturą oraz kolorystyką. Za wyjątkiem obiektów 1 i 2, zawierały nieliczny materiał archeologiczny, co stanowi utrudnienie w określeniu ich pierwotnych funkcji. Można przypuszczać, że wyeksplorowane obiekty nieruchome znajdowały się na peryferiach osady, która zajmuje obszary Łoniowej, Żerkowa oraz Biesiadek.

Teren objęty analizą należy do niezwykle interesujących i bogatych w pozostałości po osadnictwie wczesnoneolitycznym. Pozyskane w trakcie prac materiały jedynie uzupełniają bazę źródłową, a przyszła prospekcja pozwoliłaby na określenie pełnego zasięgu i rzeczywistego charakteru badanego obszaru.

WYKAZ CYTOWANEJ LITERATURY

- Brandt K. H.
1967 *Studieren über steinerne Äxte und Beile der jüngeren Steinzeit und der Stein-Kupferzeit Nordwestdeutschlands*, Hildesheim.
- Budziszewski J., Gruzdź W.
2013 O technikach i metodach krzemieniarskich, [w:] Przybyła M., Szczepanek A., Włodarczak P. (red.), *Koszyce, stanowisko 3. Przemoc i rytuał u schyłku neolitu*, Kraków-Pętkowice, s. 161–179.
- Czekaj-Zastawny A.
2001 Kultura ceramiki wstęgowej rytej na prawobrzeżu górnej Wisły – materiały do badań nad geografią osadnictwa, „Spr. Arch”, t. 53, s. 9–34.
2014 *Brzezie 17, osada kultury ceramiki wstęgowej rytej* (= Via Archaeologica), Kraków.
- Czekaj-Zastawny A., Milisauskas S.
1997 Neolityczne materiały z wielokulturowego stanowiska 27 (I) w Michałowicach, woj. krakowskie, „Spr. Arch”, t. 49, s. 40–94.
- Czekaj-Zastawny A., Przybyła M. M.
2012 *Modlniczka 2, powiat krakowski. Cmentarzysko kultury ceramiki wstęgowej rytej i osady neolityczne* (= Via Archaeologica), Kraków.
- Grabowska B., Zastawny A.
2011 Materiały kręgu lendzielsko-polgarskiego ze st. 5 w Modlnicy, pow. krakowski, [w:] Kruk J., Zastawny A. (red.), *Modlnica, st. 5. Od neolitu środkowego do wczesnej epoki brązu. Źródła z badań wykopaliskowych na trasie autostrady A4 w Małopolsce* (= Via Archaeologica), Kraków, s. 95–173.
- Grygiel R.
2004 *Neolit i początki epoki brązu w rejonie Brześcia Kujawskiego i Osłonek. Tom I. Wczesny neolit. Kultura ceramiki wstęgowej rytej*, Łódź.
- Inizan M. L., Reduron-Ballinger M., Roche H., Tixier J.
1999 *Technology and terminology of knapped stone. Prehistoire de la Pierre Tailles* 5, Nanterre.
- Kadrow S.
1990a Osada neolityczna na stanowisku, nr 16 w Rzeszowie na Osiedlu Piastów, „Spr. Arch”, t. 41, s. 9–76.
1990b Obiekt kultury malickiej na stanowisku nr 20 w Rzeszowie, „Spr. Arch”, t. 42, s. 95–103.
1996 Faza rzeszowska kultury malickiej, [w:] Kozłowski J. K. (red.), *Kultura malicka. Drugi etap adaptacji naddunajskich wzorców kulturowych w neolicie północnej części środkowej Europy*, Kraków, s. 51–69.
- Kamieńska J.
1973 Grupa malicka tzw. kultury nadcisańskiej w Małopolsce, [w:] Machnik J. (red.), *Z badań nad neolitem i wczesną epoką brązu w Małopolsce*, Wrocław, s. 65–105.
- Kondracki J.
2011 *Geografia regionalna Polski*, Warszawa.
- Kukułka A.
1997 Badania sondażowe w Gwoźdźcu, stan. 2, gm. Zakliczyn, woj. tarnowskie, „MSROA”, t. 18, s. 161–168.
1998 Drugi sezon wykopaliskowy na osadzie wczesnoneolitycznej w Gwoźdźcu, st. 2, gm. Zakliczyn, „MSROA”, t. 19, s. 175–200.
2001 Wczesnoneolityczna osada w Gwoźdźcu, [w:] Gancarski J. (red.), *Neolit i początki epoki brązu w Karpatach polskich*, Krosno, s. 11–40.
- Kulczycka-Leciejewiczowa A.
1968 Ze studiów nad kulturą ceramiki wstęgowej w Polsce, „APolski”, t. 13, s. 56–124.
- Lichardus J.
1963 O periodyzacji i chronologii kultury bukowogórskiej, „AAC”, t. 5, s. 5–24.
- Mazurowski R.
2013 *Leksykon pojęć i problemów archeologii polowej*, Poznań.
- Pelisiak A., Rybicka M.
2013 *Stanowisko 158 w Jarosławiu, woj. podkarpackie. Część I. Kultura malicka i kultura mierzanowicka*, (= Via Archaeologica Ressoviensia), Rzeszów.
- Poławicz-Bobak M., Bobak D., Gębica P.
2014 Nowy ślad osadnictwa magdaleńskiego w Polsce południowo-wschodniej. Stanowisko Łąka 11–16 w powiecie rzeszowskim, „MSROA”, t. 36, s. 237–249.
- Schild R.
1971 Lokalizacja prahistorycznych punktów eksploatacji krzemienia czekoladowego na północno-wschodnim obrzeżeniu Gór Świętokrzyskich, „Folia Quaternaria” 39, s. 1–60.
- Schild R., Królik H., Mościbrodzka J.
1977 *Kopalnia krzemienia czekoladowego z przełomu neolitu i epoki brązu w Polanach Koloniach*. Wrocław.
- Schild R., Królik H., Marczak M.
1985 *Kopalnia krzemienia czekoladowego w Tomaszowie*, Wrocław.
- Valde-Nowak P.
1998 Badania osady neolitycznej w Łoniowej (Pogórze Wiśnicze), „AAC”, t. 34, s. 195–206.
2009 Early forming adaptation in the Wiśnicz Foothills in the Carpathians. Settlements at Łoniowa and Zerków, “Recherches Archaeologiques” 1, Kraków, s. 15–36.
- Wilczyński J.
2011 Materiały kamienne z neolitu i wczesnej epoki brązu z wielokulturowego stanowiska w Modlnicy, st. 5, pow. krakowski, [w:] Kruk J., Zastawny A. (red.) *Modlnica, st. 5. Od neolitu środkowego do wczesnej epoki brązu. Źródła z badań wykopaliskowych na trasie autostrady A4 w Małopolsce* (= Via Archaeologica), Kraków, s. 351–393.

Frühneolithische Materialien aus der Fundstelle von Biesiadki 16, Gde. Gnojnik

Zusammenfassung

Der Beitrag präsentiert die Forschungsergebnisse der auf dem Gebiet von Pogórze Wiśnicze an der Fundstelle 16 in Biesiadki, Gde. Gnojnik durchgeführten Ausgrabungen. Das Gebiet liegt im Zwischenstromland der Flüsse Dunajec und Uszwica und gehört zu einer der Siedlungsmikroregionen der bandkeramischen Kultur. Die Fundstelle Nr. 16 in Biesiadki, Gde. Gnojnik wurde während der 1994 von A. Cetera und J. Okoński durchgeführten Geländeprospektion entdeckt. Im Jahre 2006 wurden dort von der Archäologischen Abteilung des Museums in Tarnów die Rettungsgrabungen un-

ternommen, infolge deren man zahlreiche frühneolithische Keramik- und Steinfunde gewann. Mithilfe der stilistischen, morphologischen und technologischen Analyse der Keramikgefäße gelang es, die Chronologie der gewonnenen Funde zu bestimmen. Die bandkeramische Fundsammlung entspricht der mittleren bzw. späten Phase dieser Kultur, die Funde der Malice Kultur können dagegen auf die Rzeszów Phase bezogen werden, und die Gefäßfragmente der Bükk – Kultur sind für die klassische Periode typisch.